

AKADEMİAR DERGİSİ

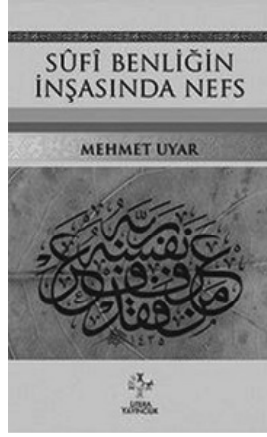
YIL: 2018 (HAZİRAN) - SAYI: 4 - s. 229-233

■
MEHMET UYAR,
SÛFÎ BENLİĞİN İNŞASINDA NEFS,
Litera Yay., İstanbul 2017, 278 s.

Yüksek Lisans Öğrencisi

İSMAİL KOCABIYIK

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nefsini Bilen Rabbini Bilir

Tasavvuf, İslam çatısı altında doğan, ilkelerini Kur’ân ve sünnet esasları üzerine kuran bir disiplindir. Bu çerçevede tasavvuf terimleri de büyük ölçüde Kur’ân ve sünnetten almaktadır. Sufi benliğin inşasında nefis konusunu ele alan Mehmet Uyar, nefsi Kur’ân’dan ve hadislerden başlatarak tasavvuf düşüncesindeki anlam alanına geçiş süreci üzerinde yoğunlaşmıştır.

Tasavvufun ilmî bir disipline dönüştüğü dönemde nefsin, bir disiplini karakterize edecek derecede ehemmiyete hâiz olduğu görülmektedir. Bu meyanda kitabın ön yüzünde kullanılan görselle (مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ, “Nefsini bilen Rabbini bilir”) başlık arasında estetik ve uyumun sağlandığı söylenebilir.

Tanıtımını yaptığımız *Sûfî benliğin inşasında nefis*, “Önsöz”, “Giriş”, üç bölüm, “Sonuç”, “Kaynakça” ve “Dizinler”den oluşmaktadır. Yazar giriş kısmında kitabı yazmadaki maksadını açıklar. O, tasavvuf ilminin üzerinde yükseldiği temel dinamikleri, modern bilimlerin verileri ile tekrar anlama çabası üzerinde durduğunu söyler. (s. 13-32).

Birinci bölümde, “İslam düşüncesinde nefis ve ilgili kavramlar” başlığı altında, Kur’an’da, hadislerde, kelâm ve felsefede nefis kavramına yüklenen anlamlara değinilmiş ardından tasavvuftaki nefis tanımı üzerinde durulmuştur. Nefsin kelime anlamının çeşitliliğine, Kur’ân ve sünnette kullanılan diğer anlamlardan sıyrılıp kötülük kavramıyla özdeşleşerek ıstılâhî bir anlam kazanmasına değinilmiştir.

Tasavvuf tarihi zühd dönemi, tasavvuf dönemi ve tarikatlar dönemi şeklinde tasnif edilmiştir. Özellikle zühd dönemi üzerinde yoğunlaşılır. Zühd döneminin önemli isimlerinden Hasan Basrî (ö.110/728), Mâlik b. Dinar (ö.131/748), Râbiatü'l-Adeviyye (ö.177/793), Ebû Hâşim (ö.150/767), Süfyan Sevrî (ö.161/777), Dâvûd Tâî (ö.165/781), İbrahim b. Ethem (ö.161/777), Fudayl b. İyâz (ö.187/802), Şakîk-i Belhî (ö.194/809) gibi öncülerin sözleri ve yaşamlarıyla örneklendirilir (s.33-56).

Teoriden uzak, dünyaya karşı açık bir tavrın benimsendiği sûfiler dönemine, onların bu yaşantıyı tercihinde Hz. Peygamberi örnek almalarına dikkat çekilir. Nefsin insanı kötülüğe sürükleyen sâiklerine dikkat çekme bâbında Kuşeyrî (ö.1072)'nin şu sözüne atıfta bulunulur:

“Nefsin hükümlerinden en zorlusu, nefsin (yaptığı) şeylerin güzel olduğu vehmine kapılması veya kendisinin bir değeri bulunduğuna inanmış olmasıdır.” Yine Hücvirî de bu konuda net bir tavır içindedir: “Nasil âlemde şeytan-melek, cehennem-cennet var ise (ve bunlar gözlerimize görünmüyorsa (tıpkı o şekilde nefis ve ruhun her ikisi de kalıba ve bedene tevdi edilmiş latifelerdendir. Ama biri şer mahalli, öbürü hayır mahallidir. Aynen gözün görme, kulağın duyma ve dilin tatma mahalli oluşu gibi.”(s.63)

Nefsin kötülüğü emretmesi onun doğal hâline bırakılmasında, iyiliğe yönelmesi ise ona müdahale edilmesinde aranmalıdır. Muhâsibi'nin (ö. 857) şu sözleri konuyu özetler mahiyettedir:

Sana düşen ona karşı hazırlıklı olmaktır. Çünkü o, dünya rahatından ve ahiret gafletinden ayrılmaz. Sen onu dünya gafletinden uyardırmaya çalışsan ve ahireti düşünmeye sevk etsen o da seni dünyayı düşünmeye ve (hevâsına) sevk eder. Dünya işleriyle meşgul olmadan iki rekât namazı tamamlayamaz. Ahireti bir saat düşünmeyi sana tamamlamaz. Gâfil olursan dünyaya meyleder, onunla meşgul olursun. Aklına hükmeder. Aklın gaflete düşer ama o (kendi işinde) gaflete düşmez. Onu öldürmen sana helâl değildir. Ondandır ayrılman da mümkün değildir. O, bu hâliyle sana düşman menzilindedir. Onu tanı ve ondan sakın (s.65).

Nefs konusunda zühd ve tasavvuf dönemleri arasındaki farkın gelişim periyodu ile alakalı, sadece zamansal bir çizgide şeklini bulma seviyesini olduğunu vurgulanır (s.56-108).

İkinci Bölümde “*Bir yaşam kurgusu olarak sûfi benlik*” başlığıyla “benlik” ve “sûfi benlik” kavramlarının karşılaştırmasına yer verilmektedir. Benliğin bütün insanları kapsayan bir kavram olduğu üzerinde durulmuştur. Birey; kendisi, bilinci, içyapısı, yargıları, tutumları, amaçları, felsefi ve düşünsel tarihçesiyle oldukça geniş bir yapıdan meydana gelmektedir. Sûfi benlik içerisinde, nefsin rolünü ve benliği kurgulama sürecini anlayabilmek en can alıcı noktadır. Bu sayede sûfi benlik eksenindeki “nefs” kavramı felsefi ve psikolojik çerçevede tasvir edilmeye çalışılır.

İkinci bölümde, “*Nefsin hareketlilik meselesi: Seyr u sülûk*” başlığı altında seyr ü sülûğe değinilir. Seyr ü sülûk bir benlik kurgusu sürecidir. Nefsin hemen her fiiline karşı sûfiler, bir anti-eylem geliştirmişlerdir. Örneğin yemek, kişiyi aslını düşünmekten ve yolundan alıko-yarsa kötüdür. O halde açlık, yemeye göre daha tercihe şayandır. Bunu, diğer kavramlara da kendi yapılarına göre uygulamak mümkündür. Uyumak-uykusuzluk, kibir-tevazu gibi... Uygulanan metot, olumsuz görünen davranışların giderilmesi ya da mutedil olana çevrilmesi amacına matuftur. Nihayet her eylem için kötülük sıfatı kabul edilmekte, kötülük kişinin kullanım bilincine göre şekillenir (s.109-198).

Üçüncü bölümde, “Sûfi benliğin yerel ve evrensel boyutları” başlığında sûfi benliğin oluşum süreci, nefse etkileri ve nefsin tepkilerine değinilmiştir. Benliğin, oluşumuna etki eden dünyaya tavır alış, kendini fark etme, istekler, arzular ve beklentiler evrensel unsurlar kapsamında ele alınır. Toplumsal yapılar, inançlar, gelenekler, tarihî şartlar ise benliğin yerel noktalarını teşkil etmektedir (s.199).

Başlangıcı, içeriği ve sonucuyla belirlenmiş olan bir tasavvuf yolunda somuttan soyuta doğru bir ilerleyiş vardır. Nefs-i emmâre, yalnız nefse ait bir isimlendirme değil aynı zamanda bir eylem bütünlüğüdür. Nefsi emmâreyi geçmek bir tekâmüldür. Nefsin basamakları, yaşam sürecidir. Bu noktada sûfi, nefsin bilinçli bir şekilde dönüştürmeye çabalayan kişidir. Sülûk, benliğin adanmış olduğu varlıkla kişi arasındaki engellerin ortadan kaldırılması çabasıdır. Kötü fiillerden ve ona sebebiyet veren zihinsel yapıdan sıyrılıp benliğin kendisini menfi alakalardan kurtarmasıdır.

Seyr ü sülûk, zühd, bilgi, marifet, nefis gibi temel kavramları ya-

şamın merkezine koyarak bilinçli bir tavır geliştirme aşamasıdır. Bu durum sınırları ve çerçevesi çizebilir, tanımlanabilir, somut verilerle desteklenerek ortaya konulabilir, evrensel değerleri hâiz bir sûfi benlik kavramının mümkün olduğunu gösterir (s.199-250). Sûfîlerin şiar edindikleri, “Nefsini bilen Rabbini bilir.” Rivayeti de insanın ancak nefisini bilmesiyle Rabb’ini tanıyabileceğine işaret etmektedir.

Çalışma, okuyucuya sûfi benlik anlayışına ilişkin belli bir perspektif sunmaktadır. Nefse dair sistematik bilgiler ihtivâ etmesi, birincil kaynakları kullanmadaki yetkinlik ve modern dönemde ortaya çıkan literatürün ihmal edilmemesi, kaynakça ve indeksin eklenmiş olması araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır.